

Культура II

01-10-2026

Тиждень #16

Лекція #3:

Українська музика у княжій добі

(початок – закінчення)

Лекція #4:

Золота доба української церковної музики

(початок – прозірки 8)

Завдання (з книжки *Українська Культура II*):

Прочитати:

Лекція #4:

Золота доба української церковної музики

ст. 127 – 132.

Виконати:

Виконати завдання «Закріплення», питання 1-7 на ст. 131 в книжці *Культура II*.

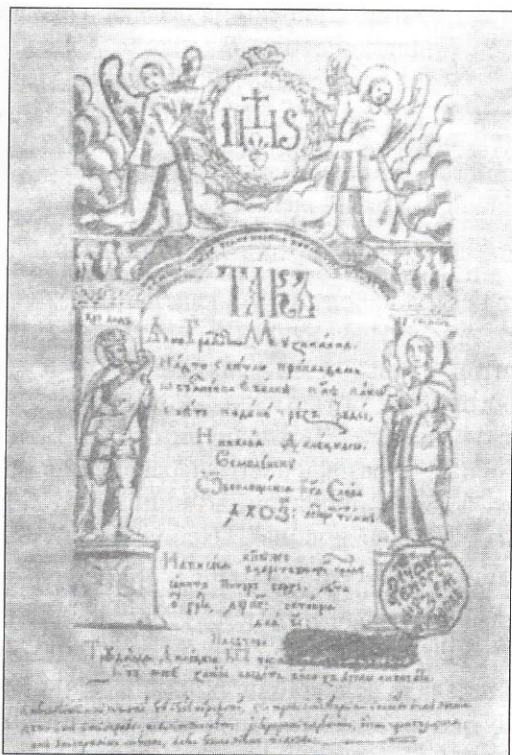
ЗОЛОТА ДОБА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКОВНОЇ МУЗИКИ

Розвиток української церковної музики набрав більшого розмаху у XVI ст. До цього спричинились різні фактори: пробудження українського життя і культури, діяльність музичних цехів (професійних спілок) по великих містах, навчання співу та музичної освіти в школах, поширення західньо-європейської релігійної музики на українських землях. У Києво-Могилянській Академії студенти були ознайомлені з музикою Палестріні і Баха.

Значний розвиток мало хорове мистецтво. Подорожуючі з інших країн захоплено писали про українські церковні хори, які співали твори на багато голосів. Рівень і краса українських хорів викликала подив у чужинців.

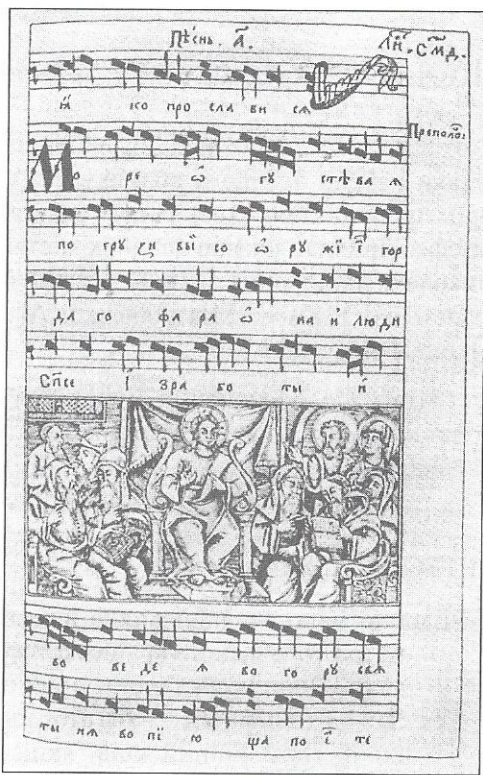
ПОШИРЕННЯ ПАРТЕСНОГО СПІВУ

Ознайомлення з музикою Західньої Європи мало великий вплив на розвиток тогочасної української музики. Поширилась популярна на Заході **поліфонія** — багатоголосний, гармонійний спів, який в Україні називали **партесним співом**. Згодом він став улюбленою формою церковних композицій того часу. Найчастіше писали твори на три голоси, але багато "партесів" було написано на 5, 8 і навіть 12 голосів.

Титульна сторінка "Музичної граматики" Миколи Дилецького.

Поширення поліфонічної музики викликало появу у половині XVII ст. першого українського підручника з теорії музики "Музична граматика". Її автор, **МИКОЛА ДИЛЕЦЬКИЙ**, збагатив українську музику цілим рядом релігійних багатоголосних композицій. У "Музичній граматиці" Дилецький глибше знайомить з засадами західньо-європейської музики, що допомогло наблизити українську музику до музики Заходу.

*Ірмологіон (церковний співаник), 1691 р.
Написаний київською нотацією.*

зованих лялькових "вертепів", з якими мандрували кожного року по Україні.

Широкого розповсюдження набула серед народу збірка кантів під назвою **"Богогласник"**, яку вперше у 1790 р. видали Василянські ченці Почаївської Лаври. Збірка складалась із 250 кантів, написаних на свята в честь Ісуса Христа — Різдво, Великдень тощо, Богородиці та святих, а також про смерть і Страшний суд (покаянні канти). Почаївський **"Богогласник"** був такий популярний, що його передруковували багато разів, а навіть перевидали в Росії. Деякі канти з почаївського **"Богогласника"** популярні до нинішнього дня, особливо різдвяні: "Нова радість стала", "Дивная новина", "Небо і земля".

Важливим центром музичного життя України у другій половині XVIII ст. був двір останнього гетьмана Кирила Розумовського в Глухові. Розумовський утримував хор, оркестру і театр, який ставив оригінальні та популярні на Заході опери. Діяла там і музична школа із великою бібліотекою. Двір Розумовського в Глухові вивів на сцену ряд визначних співаків-композиторів, яких скоро забрав до себе царський двір у Петербурзі. Був це час, коли Московщина набирала з України учителів музики, співаків і композиторів, щоб допомогти піднести російську музичну культуру. Українці домінували в музичному житті Росії аж до кінця XVIII ст., коли їх місце почали займати

Ще до цього в Україні виник новий спосіб писання нот. Оперався він на західно-європейські принципи (з писанням нот на п'яти лініях), але з деякими відмінностями. Цей новий нотопис називали **київська нотація**.

Великий розквіт у XVII-XVIII ст. мала релігійна хорова пісня, особливо у вигляді канту (псалму). **Канти** мали віршовану форму (на відміну від літургійних співів) та ґрунтувались на текстах з Біблії. Виконували їх у церкві в кінці Богослуження, а також поза церквою. Деякі канти написані на один голос люблять виконувати співаки, що грали на лірі, але переважно вони розписані з гармонізацією на кілька голосів для хорового виконання. Склали їх музиканти по школах і монастирях, а до їх поширення багато причинилися студенти Києво-Могилянської Академії, що включали канти в програму театролі-

італійці. На жаль, цей перехід великого числа українців до Росії значно послабив розвиток музичного життя в Україні.

Інструментальний ансамбль. XVII ст.

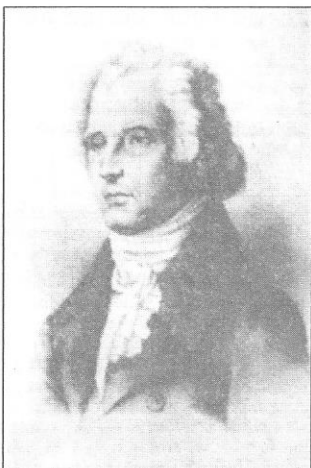
"ЗОЛОТА ДОБА" УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКОВНОЇ МУЗИКИ

Найбільш блискучий розквіт української церковної музики припадає на другу половину XVIII ст. та на початок XIX ст. Ця "золота доба" української церковної музики пов'язана з появою трьох дуже здібних композиторів — Дмитра Бортнянського, Максима Березовського та Артема Веделя. До теперішнього часу хорові співи, створені цими трьома композиторами, виконуються на Богослуженнях в українських церквах частіше, ніж співи інших композиторів через їх красу і відповідність до побожного настрою Святої Літургії.

Бортнянський і Березовський досить відомі у світовій музичній літературі, але часто вони подані як російські композитори. Щоправда, більшу частину свого творчого життя вони провели в Росії, куди їх взяли співати у царській капелі. Та, не зважаючи на свою довготривалу відірваність від українського ґрунту, твори обох композиторів мають глибокий український характер.

У творчості цих композиторів відчувається сильний вплив класичної західно-європейської музики. Це тому, що глибшу музичну освіту вони здобували в Італії та у своїй творчості значно орієнтувались на італійських зразках.

ДМИТРО БОРТНЯНСЬКИЙ (1751-1825) вважається найздібнішим із згаданих трьох композиторів і найкращим українським композитором церковної музики. Його забрали молодим хлопцем із музичної школи у Глухові до капелі царського двору у Петербурзі. Хлопці, що співали у капелі, здобували в ній повну музичну освіту: вивчали теорію музики і техніку музичної ком-

Дмитро Бортнянський.

позиції, проходили інструментальні кляси тощо. Згодом Бортнянського послали до Італії поглибити музичну освіту. Там він скомпонував і вивів на сцену дві опери в стилі тодішньої італійської оперної музики. Свого часу ці опери користувались значною популярністю в Італії та Франції.

Повернувшись через десять років до Петербургу, він став диригентом царської капелі складеної майже виключно з українців. Велику увагу присвятив збагаченню церковної музики. Частини Служби Божої, написані Бортнянським, часто виконуються по наших церквах, наприклад, "Херувимська".

Найбільший творчий здобуток Дмитра Бортнянського — це 35 духовних концертів, написаних для чотириголосного хору без інструментального акомпаньяменту (а капелла). Ці духовні концерти вважаються одними з найкращих творів релігійного змісту у світовій музиці. Вже кілька хорів зробили звукозаписи повної серії концертів.

У своїх хорових творах Бортнянський часто вживає контрапункт, в якому окремі голоси імітують один одного. Але ця багатозвучність голосів ніколи в нього не заслонює зміст тексту. Взагалі його церковна музика має глибокий духовний характер і добре відображає дух тексту. Хоч Бортнянський довго проживав у Росії, його музика має чіткі українські риси і часто в ній звучать впливи народної української мелодики.

МАКСИМ БЕРЕЗОВСЬКИЙ (1745-1777). Подібно до Бортнянського, Максима Березовського ще молодим хлопцем забрали до Росії співати у царському хорі. Згодом його відправили до Італії для навчання техніки композиції. Під впливом студій в Італії багато своїх творів він написав у стилі тодішньої європейської музики. До таких особливо належать його опери й інструментальні твори.

Талант М. Березовського найбільше виявився в церковних творах, які близько пов'язані з київськими церковними співами і в яких виразно чується впливи української народної пісні. Березовський написав музику до Служби Божої і ряд церковних концертів для хору. Найкращими серед них вважаються концерти: "Не отвержи мене во время старости" і "Вірую". Музика Березовського вражає своєю красою, глибиною емоцій і драматизмом. Велика частина його творів збереглася в рукописах.

АРТЕМ ВЕДЕЛЬ (1767-1808) навчався в Києві і там отримав посаду диригента військового хору. Згодом російські власті ув'язнили його у монастирі, як божевільного, але насправді за протицарські писання. Там терпів він майже до смерти. За цю "провину" його твори довго не друкувались. Вони

поширювались у рукописах і були популярними не тільки в Україні, але і в Росії. Можливо, що частина його творчості була знищена після його смерті. Але те, що маємо, свідчить про його великий талант.

Ведель творив майже виключно церковну музику і переважно писав для хорів. До нас дійшло біля 20 його духовних концертів для хору, літургія та інші твори церковного характеру. Найбільш відомими його композиціями є вокальне тріо "Покаянія отверзи ми двери" та "На ріках Вавилонських". Твори Веделя мають велику популярність через їх мелодійну красу, глибину почуттів і щирий молитовний настрій.

Пояснення слів

виконувати — perform

диригент — conductor

зразок — example, model

партесний спів — polyphonic singing

ляльковий — puppet

розквіт — blossoming, flourishing

віршований — put into verse

збірка — collection

кант — religious chant or song

капеля — choir

розповсудження — spreading

цех — guild, professional union

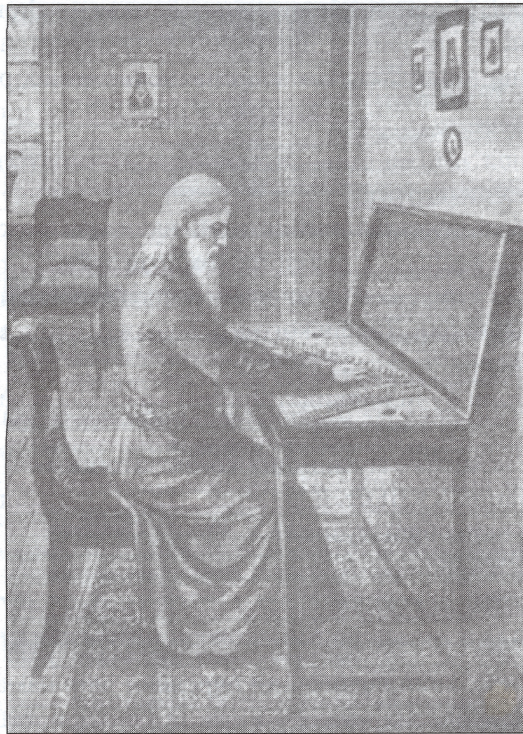
Закріплення 13

1. Чому у XVII-XIX ст. Московщина активно набирала з України найбільш талановитих учителів музики, співаків та композиторів? 1
2. Яке значення міста Глухова в музичному житті України? 1
3. Який був внесок Миколи Дилецького в розвиток української музики? 2
4. Що таке "Богогласник"? 1
5. Які три композитори були найвидатнішими представниками української музики XVIII ст.? 3
6. Які впливи дуже помітні у музиці цих композиторів? 3
7. Чому друга половина XVIII ст. й початок XIX ст. вважається золотою добою української церковної музики? 2

Дослідне завдання 12

XVIII століття був час, коли російський царський двір намагався стягнути до царської столиці талановитих музик з України і використати їх творчість для себе. Три талановиті українські композитори того часу — Максим Березовський, Дмитро Борзнянський та Артем Ведель — це найбільш відомі з них. Дехто до сьогодні намагається їх представити російськими композиторами. Виберіть собі одного з цих трьох композиторів і зробіть дослідження про нього. Впишіть всю інформацію про нього за поданою схемою:

- а) Ім'я композитора: 1
- б) Де і коли народився: 1
- в) Де жив і працював (в яких містах України та інших країн): 2
- г) Цікаві інформації про життя і долю цього композитора: 3
- г) Відомі музичні твори: 2
- д) Як втручання царських властей вплинуло на долю цього композитора: 2
- е) Література, з якої ці інформації взяті: 1

Гусляр.